

voortbestaan. Wegener schat dat er rond 1650 tussen de 650 en 1000 fluitschepen in de vaart waren.

Een belangrijke bron voor de auteur is een schilderij van de onbekende zeeschilder Philips van Macheren, dat zich bevindt in het stadhuis van Veere. Het is recent geïdentificeerd als een voorstelling van de rede van Veere in het jaar 1651 met daarop alle schepen die in dat jaar van de rede zijn vertrokken. Het is een soortgelijk schilderij als het stuk waarop de Edamse scheepsbouwer Jacob Matijssen Osterlinck met dochter en schoonzoon staan afgebeeld, tezamen met de 92 schepen die bij hem tot 1688 van stapel waren gelopen. Interessant van het Veerse schilderij is een bijbehorende tabel die verwijst naar de afgebeelde schepen en een aantal karakteristieken van die schepen (aantal dekken, kanonnen, lengte van de romp, lasten en dergelijke). Op het schilderij staan 12 fluitschepen afgebeeld en 2 Groenlandvaarders. Op basis van de gegevens in de tabel voert Wegener Sleeswijk een aantal berekeningen uit en komt hij tot conclusies die uw recensent niet altijd op hun merites kan beoordelen omdat hem de daartoe noodzakelijke technische kennis ontbreekt. Wel komt het mij voor dat het toch vrij hachelijk is om op basis van een dergelijke overigens zeer waardevolle en interessante bron, al te gedetailleerde conclusies te trekken.

Tot slot gaat de auteur uitvoerig in op de besturing van de zeventiende-eeuwse zeilschepen. Tot de invoering van het stuurrad in de achttiende eeuw gebeurde dit of rechtstreeks met een helmstok, of indirect met stuurtalies of met een kolderstok. In feite betreft het hier een algemene problematiek voor de zeilvaart in de zeventiende eeuw die aan de hand van de fluit wordt behandeld.

Hoewel de tekst zich niet altijd gemakkelijk laat lezen en de lijn moeilijk is vast te houden door de uitwijdingen op specifieke onderdelen, is het boek een waardevolle bijdrage over de kennis van het fluitschip, vooral voor diegenen die geïnteresseerd zijn in de scheepsbouw-technische kanten. Ik kan mij voorstellen dat het in die kringen stof tot verdere discussie geeft. Voor de algemene (maritieme) historicus biedt het eveneens een schat aan gegevens, niet in het minst vanwege de grote hoeveelheid afbeeldingen en reconstructie-tekeningen van fluitschepen. Na lezing van dit boek bekruipt mij het gevoel dat het interessant zou zijn als er, na de replica's van Oostindiëvaarders (*Batavia* en *Amsterdam*), een oorlogschip (*Zeven Provinciën*), een koggeschip (*Kampen*), een jacht (*Duyfken*) en een Statenjacht (*Utrecht*), nu eens een replica van een fluitschip op stapel gezet zou worden om zo nog meer informatie te krijgen over de bouw en zeileigenschappen van dit typisch Nederlandse schip.

J. P. Sigmond

H. Ketting jr., *Leven, werk en rebellie aan boord van Oost-Indiëvaarders (1595-1650)* (Dissertatie Leiden 2002; Amsterdam: Aksant, 2002, 380 blz., ISBN 90 5260 073 2). A. de Roever, *De jacht op sandelhout. De VOC en de tweedeling van Timor in de zeventiende eeuw* (Dissertatie Leiden 2002; Zutphen: Walburg pers, 2002, 384 blz., ISBN 90 5730 233 0).

De proefschriften van Herman Ketting en Arend de Roever, die toevallig allebei in het 'VOC-jaar' 2002 verschenen, illustreren aardig de verschillende perspectieven van waaruit de geschiedenis van de Oostindische Compagnie tegenwoordig wordt benaderd. Ketting beziet de compagniesgeschiedenis helemaal van de scheepvaarkant, De Roever concentreert zich op politieke, militaire en commerciële aspecten. Ketting behandelt klassieke maritiem-historische thema's als aanmonstering, herkomst van zeelui, werk aan boord, voedselvoorziening en

handhaving van orde en tucht, De Roever schrijft over forten, veldtochten, kooplui en exotische producten. Ketting gaat thematisch te werk, De Roever vertelt een chronologisch verhaal.

Qua aanpak is het boek van De Roever duidelijk het meest traditioneel, zoals de naar een avonturenroman zwemende hoofdtitel al doet vermoeden. Het startpunt van zijn onderzoek was de vraag, hoe belangrijk sandelhout in de zeventiende eeuw is geweest in de Aziatische handel in het algemeen en in de handel van de VOC in het bijzonder. Sandelhout, dat bijna alleen op het Indonesische eiland Timor voorkwam, was een houtsoort die vooral als grondstof diende voor zeep, reukwerk en medicamenten en als een bijzonder kostbaar product gold. De bestaande literatuur bleek weinig aanknopingspunten te bieden voor een antwoord, constateerde De Roever. Gezaghebbende auteurs debiteerden vaagheden, schreven kritiekloos anderen over of spraken elkaar tegen. Hij moest dus terug naar de bronnen. Onderzoek in de her en der verspreide correspondentie over Timorese zaken in het VOC-archief maakte het mogelijk bestaande voorstellingen aan te vullen en te corrigeren. De Roever concludeerde, dat er pas vanaf het midden van de zestiende eeuw door toedoen van de Portugezen een handel van enige omvang in sandelhout op gang kwam, dat de compagnie zich aanvankelijk veel moeite en kosten getroostte om dit verkeer naar zich toe te trekken teneinde een sterkere positie te verwerven in de intra-Aziatische handel (vooral in de handel met China), maar zich na verloop van tijd besloot te beperken tot een voornamelijk symbolische militaire en commerciële aanwezigheid op West-Timor omdat de baten van de handel, mede door de voortdurende concurrentie en tegenwerking van de Portugezen en lokale krijgsheren en handelaren, niet langer opwogen tegen de benodigde investeringen. Dat verhaal wordt met veel details en gevoel voor *couleur locale* gepresenteerd. Daarmee heeft De Roever op bekwame wijze weer een stukje VOC-geschiedenis in de archipel ingevuld en de achtergronden van de huidige tweedeling van Timor verhelderd. Echt verrassende ideeën of inzichten biedt zijn boek echter niet.

Kettings vraagstelling was algemener. Hij wilde weten of er aan boord van Oostindiëvaarders in de eerste helft van de zeventiende eeuw sociale spanningen binnen de scheepsgemeenschap voorkwamen en wat de oorsprongen of oorzaken van de spanningen zouden kunnen zijn geweest. De term 'scheepsgemeenschap' duidt meteen op een verschil in aanpak met De Roever. Ketting is meer analytisch te werk gegaan. In navolging van Knut Weibust, George Homans en anderen gebruikt hij een antropologisch en sociologisch begrippenapparaat om historische gegevens te ordenen en te interpreteren. Anders dan De Roever, die de internationale literatuur alleen benut om de casus Timor van meer achtergrond te voorzien, plaatst Ketting zijn bevindingen ook expliciet in een comparatief perspectief. Studies van Marcus Rediker en Nicholas Rodger over zeelui in de Anglo-Amerikaanse wereld in de achttiende eeuw en van Pablo Pérez-Mallaína over zeelui op Spaanse schepen in de zestiende eeuw leverden hiervoor het nodige vergelijkingsmateriaal.

Al is de invalshoek die Ketting hanteert niet geheel nieuw (het leven op VOC-schepen is wel eens eerder op deze manier beschreven), zijn boek is toch een soort openbaring. De lezer gaat met andere ogen naar het scheepsleven kijken. Dat komt omdat Ketting het perspectief van de 'scheepsgemeenschap' systematischer, consequenter en meer gedetailleerd heeft uitgewerkt dan iemand ooit tevoren heeft gedaan. Alle facetten van het leven aan boord heeft hij — vooral aan de hand van reisbeschrijvingen, scheepsjournalen, artikelbrieven en processtukken — minutieus gereconstrueerd. Geen element van het scheepsleven, hoe miniem ook, lijkt over het hoofd te zijn gezien. Liefhebbers van *living history* komen in *Leven, werk en rebellie aan boord van Oost-Indiëvaarders* volop aan hun trekken. Een nadeel van deze uiterst precieze en breedvoerige werkwijze is dat de lezer haast overstelpt wordt door de overweldigende hoeveelheid feiten die hij voorgeschoteld krijgt — temeer daar Ketting, in tegenstelling tot De

Roever, de feiten niet in een lopend verhaal vertelt maar ze meer in de vorm van een statisch overzicht heeft gerangschikt. Toch ontstaat geen moment de indruk dat de schrijver zijn materiaal niet in de hand heeft. Er zit een systeem in de details. Alle bijzonderheden die Ketting verstrekt blijken op de een of andere manier wel functioneel te zijn voor een beter begrip van de harmonie, of spanningsverhouding, binnen de scheepsgemeenschap. De clusters aan feiten over de 'klassieke' aspecten van het scheepsleven blijven niet los van elkaar staan, maar worden in onderling verband geanalyseerd.

De voornaamste conclusie van het boek luidt dat veranderingen in de recrutering, technische ontwikkelingen en andere processen in de eerste helft van de zeventiende eeuw tot een groeiende scheiding tussen officieren en het gewone scheepsvolk leidden, welke de sociale spanning aan boord verhoogde, maar dat zeelui, ondanks een zeker besef van autonomie, niet als collectief in het geweer kwamen tegen slechte leef- of werkomstandigheden. Anders dan Rediker voor Britse schepen in de eerste helft van de achttiende eeuw meende te constateren 'manifesteerde het scheepsvolk' op Oostindiëvaarders vóór 1650 'zich nog niet als een arbeidersklasse', stelt Ketting. Als zeelui ergens tegen protesteerden, deden ze dat nog op een traditionele manier, namelijk met spot, beledigingen of het gebruik van lichamelijk geweld. Niet duidelijk is, of Ketting denkt dat zeelui bij de VOC in later tijd wel meer op Redikers model-proletariërs begonnen te lijken. Wat dat betreft is het jammer dat hij zich in zijn onderzoek — om overigens valide redenen — strikt tot de periode vóór het midden van de zeventiende eeuw heeft beperkt.

Eén saillante overeenkomst tussen beide proefschriften verdient ten slotte nog vermelding. Beide auteurs hebben veel zorg besteed aan illustraties. De Roevers boek is voorzien van prachtige, merendeels zonovergoten kleurenfoto's, die een uitstekende indruk geven van de lokaties waarover hij schrijft. Kettings dissertatie is verlucht met tientallen fraaie tekeningen van Herman Ketting sr., die een pakkende voorstelling geven van scènes uit het scheepsleven.

Karel Davids

M. Prak, *Gouden Eeuw. Het raadsel van de Republiek* (Nijmegen: SUN, 2002, 341 blz., €22,50, ISBN 90 5875 048 5).

De belangstelling voor de Gouden Eeuw is groter dan ooit. Waar Johan Huizinga's intrigerende schets *Nederland's beschaving in de zeventiende eeuw* uit 1941 lang het alleenrecht bezat, heeft de belangstellende van tegenwoordig een ruime keus aan boeken, variërend van aantrekkelijke plaatjesboeken voor een groot publiek tot doorwrochte monografieën vol voetnoten en bijlagen. Al deze werken illustreren op eigen wijze de vlucht die de studie van de Gouden Eeuw de afgelopen decennia heeft genomen. Waar Huizinga zich nog veelvuldig moest baseren op eigen kennis en intuïtie, daar heeft de hedendaagse onderzoeker en student de beschikking over een ruim gevulde boekenkast. Bijna ieder onderwerp waarover Huizinga zijn licht liet schijnen, is in de afgelopen jaren onderwerp geweest van (promotie)onderzoek. Het is dus begrijpelijk dat een nieuwe generatie historici de behoefte voelde de nieuw verworven kennis samen te vatten in overzichtswerken. Binnen deze opvallende oogst aan recente overzichten neemt Maarten Praks in 2002 gepubliceerde *Gouden Eeuw. Raadsel van de Republiek* een eigen plek in. Zelf noemt hij zijn boek een overzichtsbok met een standpunt. Van de man die door zijn eigen stimulerende onderzoek een belangrijke rol heeft gespeeld in het moderne historische onderzoek naar de zeventiende-eeuwse Nederlandse samenleving mocht ook wel niet anders worden verwacht.